

ASPECTE PRIVIND RESTAURAREA ȘI CONSERVAREA PENTICOSTARULUI DE LA RÂMNIC, 1743

Oana PĂCURARIU, Gabriela ROTARU

Abstract: *A part of the collections of the National Museum of Romanian Literature Bucharest, recently restored, the Pentecostar is a Book of Hours printed in Râmnic, in 1743, in Romanian written with Cyrillic script. The volume presented physico-mechanical and physico-chemical damage. The restoring operations included dry cleaning the volume, numbering the files, taking apart the volume and producing the mirror of the pages, applying wet treatments, removing paper strips, drying the leaves, filling the lacking portions with Japanese paper and veil, cutting the leaves to the format, grouping them into the fascicles, and pressing them to the book block. After restoring the book block, the following operations were performed: sewing of the fascicles, lining the spine with cotton cloth and paper, strengthening the cracks with Japanese veil and attaching the restored end-paper to the book body. The restoration of the covers, attaching the boards to the book body, reconstituting the exterior spine and the metal fasteners.*

Keywords: *Cyrillic, religious book, conservation, restauration, museum.*

Corpul cărții

Penticostarion ce cuprinde în sine slujba ce se cuvine, carele mai înainte sau tâlmăcit episcopul Damaschin, deplina pe limba românească: iară acum s-au tipărit „în zilele prealuminatului domn io Mihai Racoviță Voievod, fiind Mitropolitul țării Kir Neofit cu nevoința și cu toată cheltuiala, iubitorului de Dumnezeu Kir Kliment episcopul Râmnicului, la anul 1743, de cucernicul între preoți Popa Mihai Atanasie tipograf.”

Foaia de titlu are frontispiciul gravat și-l reprezintă în centru pe Sfântul Nicolae, încadrat de Mântuitor și Maica Domnului. Pe versoul filei de titlu se află stema domnitorului Mihai Racoviță (cu stemele reunite ale Valahiei și Moldovei) alături de versurile politice „asupra peceții domnitorului...”. Textul volumului este în limba română cu caractere chirilice, tipărit pe două coloane cu roșu și negru. Pe tot parcursul cărții, întâlnim toată bogăția de ornamente: frontispicii, letrine și vignete. Gravuri conținute în cuprinsul volumului: f. 1; f. 2; f. 29; f. 49; f. 73; f. 102; f. 122 verso; f. 155 verso; f. 179; f. 204; f. 220 (Sf. Nicolae încadrat de Maica Domnului și Isus).

Degradări mecanice:

Filele au fost tăiate de-a lungul tranșei superioare și inferioare de la fila 102 – 120; 126 – 144; 147 – 167; 169 – 194; 204 – 229.

Majoritatea filelor au suferit deformări, încrețiri, plieri; foaia de titlu are restaurări artizanale în zona tranșei, a articulației prin aplicarea unor benzi de hârtie; o ușoară deformare-încrețire perpendicular pe foaia de titlu și pe următoarea filă din pricina unei consolidări anterioare cu hârtie pe direcție transversală.

Volumul a suferit intervenții necorespunzătoare (empirice) și anume:

Reducerea dimensiunilor inițiale ale filelor de text prin secționări marginale, aplicarea improprie a unor benzi de hârtie în zonele de sfâșiere și lacunare pe majoritatea filelor de text (f. 2; 4; 5; 13; 18; 19; 49; 52; 53 verso; 74 verso; 75; 89; 124);

Plesnituri, îndoituri (f. 2; 3; 8; 57; 79; 80; 84-85; 178);

Lipsă suport grafic (f. 53-60 în zona colțului inferior; f. 67; f. 73; f. 74; f. 76; f. 88; f. 121; f. 123; f. 136; f. 179). Tranșele superioară și inferioară sunt franjurate.

Degradări fizico-chimice:

Depozite și pete de ceară: f. 2 – 7 verso; f. 8-9; f. 58; f. 75; f. 185;

Pete de grăsime: f. 2; f. 6 bis; f. 12; f. 26; f. 103-120;

Pe tot cuprinsul cărții se remarcă prezența numeroaselor pete de murdărie aderentă și semiaderentă f. 2-5; f. 73-74; f. 76-77; f. 93; f. 149; f. 157;

Patina vulgară mai accentuată la filele 2-6 bis; f. 13-15; f. 29; f. 142; f. 146-147; f. 150; f. 153; f. 179-182.

Degradări biologice:

Perforări cu galerii provenite de la insecte în zona tranșei frontale și inferioare;

Atac xilofag cu perforări mai mari în zona colțului drept inferior.

Tratatul efectuat:

Fotografierea documentului înainte de restaurare;

Curățarea uscată: desprăfuirea, îndepărtarea depozitelor de praf și ceară;

Desfacerea volumului prin îndepărtarea aței de coasere;

Spălarea filelor manuscrisului prin imersie în apă la temperatura de 30-32°C timp de 8-10 min., până când apa rămâne incoloră;

Îndepărtarea ștraifurilor de hârtie folosite la alcătuirea filelor prin aplicarea mijloacelor și la consolidarea zonelor fragilizate cu vâl japonez;

Presarea intermediară a filelor spălate și uscate;

Consolidarea fisurilor cu vâl japonez;

Completarea lipsurilor suportului grafic cu hârtie japoneză;

Curățarea surplusului de hârtie;

Presarea finală a filelor;

Aducerea filelor la format;

Fotografierea volumului după restaurare.

Legătura cărții

Descrierea volumului

Volumul era legat în piele de vițel de culoare maro roșcat, cu nervuri profilate, scoarțe de lemn și două închizători metalice. Pe suprafața învelitorii anterioare erau prezente ornamente religioase, elemente vegetale cu fleuroane pe colțuri, cât și un medalion central reprezentând-o pe Maica Domnului cu Sfântul Prunc, realizate prin tehnica imprimării oarbe. Cotorul exterior era confecționat din aceeași piele iar scoarțele din lemn aveau colțuri ușor rotunjite și muchii teșite spre interior. Cotorul interior era rotunjit, înleiat cu clei de origine animală, necăptușit. Cusătura a fost realizată discontinuă, pe 3 nervuri profilate și 2 lăntișoare marginale. Capetele nervurilor erau defibrate și lipite pe interiorul scoarțelor, sub partea fixă a forzațului. Forzațurile au fost confecționate din hârtie manuală, păstrându-se doar partea fixă a acestora.

Starea de conservare a volumului înainte de restaurare

La intrarea în laboratorul de restaurare volumul prezenta următoarele degradări:

1. Învelitoarea anterioară

Degradări mecanice:

Lipsesc doar mici porțiuni în zona colțurilor, cu excepția celui superior, o zgâriere a grenului pielii care s-a produs sub medalionul central, pielea era roasă spre articulație, pe zona muchiilor și a elementelor florale situate pe marginile scoarței, articulația exterioară prezenta crăpături și mici exfolieri de-a lungul acestuia (în dreptul nervurilor). Medalionul central prezenta de asemenea o efasare, ducând la o vizibilitate redusă a acestuia.

Degradări chimice:

Pe suprafața învelitorii se observă mici pete și depozite de murdărie de diverse origini; o decolorare generală a învelitorii datorată luminii (se observă mai bine prin comparare cu partea aînșlagului și a cotorului exterior).

Degradări biologice:

Perforări produse de cari în prima jumătate a învelitorii.

2. Învelitoarea posterioară - prezenta deteriorări mai accentuate decât învelitoarea anterioară

Degradări mecanice:

Fiind o carte folosită la strană (solicitată intens) pielea era efasată din cauza frecării. Suprafața învelitorii prezenta mici lacune de material în dreptul închizătorii inferioare, cât și în vecinătatea acesteia și pe zona colțurilor. Pe zona muchiei inferioare erau prezente fragmente a unor curelușe de piele care au fost rupte, păstrându-se doar capetele acestora fixate sub învelitoare, prinse fiecare cu câte două nituri.

Degradări chimice:

Culoarea învelitorii a suferit o transformare datorată luminii în comparație cu cotorul exterior și porțiunea aînșlagului.

Degradări biologice:

Orificii produse de cari.

3. Cotor exterior

Pielea care forma cotorul exterior al volumului era în întregime brăzdat de fisuri orientate de-a lungul articulație externe cât și pe suprafața acestuia. Fisurile erau însoțite pe alocuri de plesnituri, iar în dreptul capetelor nervurilor pielea era roasă.

4. Scoarțe

Atât scoarța anterioară cât și cea posterioară erau în stare bună de conservare.

5. Cotor interior

Cotorul a fost înclieat în exces, cusătura se afla într-o stare de conservare bună, capetele nervurilor erau bine ancorate pe scoarțe. Toate aceste elemente care au format cotorul interior (cusătură, nervuri) s-au păstrat datorită restaurării anterioare.

Capșoanele nu erau prezente la extremitățile cotorului, existând doar două bucăți de pânză colorată lipite sub piele.

6. Forțațuri

Se păstrează doar partea fixă a forțațului anterior și posterior. Acesta prezenta încrețituri, ondulări, desprinderi ale materialului pe zona tranșei frontale, cu mici pierderi de material (scoarța posterioară) cât și pe zona colțului inferior (scoarța anterioară), pete, ondulări și desprinderi de pe scoarță pe anumite zone, depozite excesive de murdărie pe toată suprafața materialului.

7. Tranșa

Era deformată, prezenta ondulări și răsuciri ale filelor pe zona tranșei frontale.

8. Închizători metalice

Se păstrează partea fixă a închizătorilor metalice fixată pe scoarța anterioară de lemn. Curelușele din piele cu închizătoarea mobilă erau rupte, păstrându-se doar câteva fragmente sub învelitoare.

Procesul de restaurare a legăturii

O primă etapă a constat în desprinderea corpului cărții de scoarte, prin tăierea capetelor nervurilor. Corpul cărții a fost introdus într-o presă de lemn pentru curățarea cotorului interior de vechiul adeziv. Această operație a ridicat cele mai mari probleme deoarece cotorul a fost înclieiat în exces, iar îndepărtarea acestuia a necesitat curățări repetate.

După curățarea cotorului interior, volumul a fost predat restauratorului corp-carte pentru a aplica tratamentele necesare acestuia: completarea zonelor lacunare cu hârtie și vâl japonez, presarea filelor, recompunerea fasciculelor.

S-a trecut la coaserea fasciculelor pe gherghef, pe trei nervuri profilate și două lănișoare marginale, respectând cusătura originală, apoi cotorul interior a fost înclieiat cu pap de făină, rotunjit și căptușit cu pânză de bumbac.

A urmat desprinderea forțașului fix anterior și posterior de pe interiorul scoarțelor de lemn cât și a cotorului original de piele. Forțașurile fixe au fost spălate și restaurate cu hârtie japoneză la aceeași grosime. S-au croit forțașuri mobile noi din hârtie japoneză asemănătoare celor originale, care sau atașat la corpul cărții.

Următoarea intervenție a constat în restaurarea învelitorilor din piele: confecționarea unor șabloane din hârtie în vederea completării lipsurilor învelitorii originale cât și a unui cotor nou, confecționarea noilor bucăți de piele folosite pentru reintegrarea învelitorii din piele, șerfuirea și vopsirea acestor bucăți de piele într-o nuanță apropiată de cea a pielii învelitorii originale, lipirea cu pap de făină a noilor bucăți de piele pe zonele lacunare (colțuri exterioare).

Restaurarea scoarței posterioare pe zona articulației, s-a realizat cu ajutorul unei bucăți de lemn de foioase, care a fost tăiată la format, lipită cu ajutorul cleiului de origine animală și finisată, făcându-se astfel posibilă întregirea scoarței.

Uniformizarea scoartelor pe interiorul acestora în vederea îndepărtării vechilor nervuri cât și a resturilor de hârtie de la vechile aripioare, cu ajutorul unei hârtii abrazive. S-a trecut la fixarea scoarțelor de lemn de corpul cărții prin intermediul capetelor nervurilor, defibrante în prealabil și lipirea acestora pe interiorul scoarțelor. După aceste etape a urmat atașarea cotorului exterior nou format din piele pe suprafața cotorului interior al volumului; modelarea nervurilor și formarea capișoarelor la extremitățile acestuia, bandajarea corpului cărții cu feșe de bumbac. Curățarea, emolierarea și repunerea fragmentelor de cotor exterior original pe suprafața cotorului nou creat. Cașerarea scoarțelor pe interior cu carton subțire pentru nivelarea și aducerea la același nivel cu pielea. Confecționarea unor noi curelușe de piele în maniera celor originale și montarea acestora pe suprafața scoarțelor de lemn ale volumului, în dreptul tranșei frontale. S-a efectuat lipirea părților fixe ale forțașurilor noi pe interiorul scoarțelor de lemn; lipirea forțașurilor originale restaurate pe suprafața noilor forțașuri confecționate anterior.

La final volumul a fost tratat cu cremă specială pe bază de lanolină, s-au efectuat maratorii fotografici și s-a confecționat o casetă cu rol de protecție și conservare în timp a volumului restaurat. Prin intervențiile efectuate am redat unitatea funcțională a volumului, după cum pot să o dovedească imaginile de tip înainte și după restaurare prezentate în articol.

Oana Păcurariu, Gabriela Rotaru

Muzeul Național al Literaturii Române

e-mail: oana_pacurariu@yahoo.com; gabi_rotaru32@yahoo.com

Oana Păcurariu, Gabriela Rotaru

